

Народні ігри як основа традиційної системи фізичного виховання

Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Постановка наукової проблеми та аналіз останніх досліджень.

Відповідно до Закону України “Про фізичну культуру і спорт” основна стратегія вдосконалення фізичного виховання в сучасній школі полягає у творчому використанні традицій фізичної культури для цілеспрямованого й гармонійного формування загальнорозвивальних рухів і вмінь, а відтак – і навичок здорового способу життя.

У результаті тривалого колективного творчого досвіду багатьох поколінь в Україні сформувалася певна національна система навчання й виховання молоді, тісно пов’язана зі світоглядом людей, фольклором, релігійними святами та побутом. Засвоєння знань, умінь і навичок, відбувалося в тому числі через гру, яка була основою традиційної системи фізичного виховання.

На сьогодні на основі вивчення фактичного матеріалу виявлено, описано й проаналізовано найбільш розповсюджені фізичні вправи та рухливі ігри в різні історичні періоди, доведено необхідність їх використання в освітніх закладах. Систематизованими є праці Є. Приступи, О. Слимаковського, М. Лук’янченка “Українські народні рухливі ігри, розваги та забави: Методологія, теорія і практика”; найбільш ґрунтовно значення народних ігор висвітлено в докторській дисертації А. Цьося “Розвиток фізичного виховання на території України з найдавніших часів до початку ХІХ ст”.

Завдання дослідження – визначити місце та значення народних ігор в усіх аспектах життя середньовічного населення як основи традиційної системи фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Відповідно до світогляду, весь життєвий устрій українців був наскрізь перейнятий фізичними вправами й іграми, що носили змагальний характер.

Літопис оповідає про ігрища між селами: “І сходилися вони на ігрища, на пляси і на всякі бісівські пісні...”. Для проведення таких сходів були призначені окремі витолочені майданчики, що називалися ігрищами: “Ігрища втолочені й людей велика сила...”. Ігри присвячувалися матері-Землі, богу сонця Ярилові, богові війни та зброї Перуну [5].

Масові ігри слов’ян відбувалися в місцях обміну товарів, під час “братаній”, після судів (незалежно від результатів), на честь пошанування загиблого воїна (“тризна”). На ігрищах молодь прагнула показати своє вміння в стрільбі з лука, киданні каменів у ціль і на відстань, у різних іграх та забавах. В іграх поєднувалися спритність та фізичне загартування, управність, кмітливість, витривалість. У “Велесовій книзі” зазначається: “В той день мали також ігрища перед лицем старотців і силу юну показували. Юнаки бігали, співали, танцювали на їхню честь” [1]. Найбільш розповсюдженими також були “бої перебіців”, “вдавані бої” та змагання на зразок первісних турнірів.

У народних іграх брали участь і фахові митці, які мали різні назви: гудець – музикант і співак; плясець – танцюрист; півець – співак. Були й окремі музиканти: свирець, або свирільник, сопільник, трубник. Загалом народних артистів називали ігрецями, або скоморохами. Вони мали велику популярність серед народу: “Як плясці або гудці, або хто інший закличе на ігрище або на яке зборище ідолське, то всі туди біжать, радуєчись” [3]. Скоморохи, із сучасного погляду, були професійними музикантами й акторами. Вони виступали на княжих дворах, міських площах.

Крім танців, “плясання русаліей”, “скаканія”, зміст ігрищ складали ще певні язичницькі ігри, на жаль, не описані церковними авторами, а лише подані в узагальнених назвах “ігрищами бесовськими”, “іграми ідолськими”, “ігрищами неподобними”. Водночас аналіз історичних і фольклорних матеріалів дає можливість окреслити деякі з них.

Найстаріші ігри, що були створені за багато років до прийняття християнства, мали філософський зміст. Віра в силу слова і рухів створила окремі ігри вегетаційного змісту, у яких, за давнім анімістичним світоглядом, простежується імітація оранки, сіяння, скородіння, сходів, росту, збору врожаю (“Мак”, “Горошок”, “Огірочок”). Вегетаційні ігри були специфічними молитвами, які мали викликати швидкий розвиток певних рослин і багатий урожай.

У численних веснянках та колядках яскраво подаються життя й організація парубочих громад, їхні військові походи, велике почуття гідності, хоробрості та відваги, любов до свого народу, здатність до його захисту. Найбільш розповсюдженими були також “бої перебіяців”, “вдавані бої” [3] й змагання на зразок первісних турнірів.

Велика кількість ігор мала мотиви кохання, залицяння або одруження, тобто подружній та еротичний зміст: “Царенко”, “Любка” “Чернушка” й ін. Народні ігри та фізичні вправи відображали, передусім, виробничу діяльність людей (полювання, землеробство, тваринництво, риболовство), військовий і сімейний побут, світогляд.

Невід’ємним компонентом святкових ігор було закликання добра багатства та успіху в домі й родині. У змісті ігор передавалось ідеалізування величчя, багатства, могутності, поваги. В основі цих магічних актів лежала віра в чудодійні здатності рухів і слова давати те, що ними представлено [5].

Належному фізичному розвитку й вихованню морально-вольових якостей сприяли різноманітні народні рухливі ігри, які позитивно впливали майже на всі системи та функції організму. Однією з популярних була гра в паці. Паці – нижні кістки баранячих або коров’ячих ніг розставляли впоперек вулиці й влучними ударами потрібно було розрушити їх шеренгу. За допомогою цієї гри в дітей із раннього дитинства розвивали точність, окомір і координацію рухів. На велику розповсюдженість гри в паці вказують археологічні матеріали: під час розкопок відомого Чернігівського кургану “гульбище” було знайдено не тільки велику кількість баранячих ніг, але і їхні бронзові копії. Подібні знахідки виявлено і в Яблунівському кургані поблизу Канева [2].

Навички метання розвивали спортивні ігри із застосуванням палиць, м’яча, свайки. На Україні були розповсюджені ігри: “Шкереберть”, “Вивертень”, “Трампижа”, “Матка” та ін. Розвиток сили досягався за допомогою ігор, які нагадували давньоруські “перетяги”: “Чий батько дужчий”, “Перетяжки”, “Кулі”, “Ланцюг”, “Верниголова” й ін. Виховання та розвиток швидкісних можливостей досягалися за допомогою ігор “Дуб”, “Навивпередки”, “Горшки”, “Ловитки”, “Хованки”, “Кут”, побудованих на дійових вправах зі зміною напрямку руху та швидкісної реакції.

Слід відзначити, що в Київській Русі були поширені ігри, які за своїми правилами нагадують сучасний хокей на льоду й на траві. Зміст гри полягав у тому, щоб за допомогою палиці закотити кулю або м’яч (мазю) в задалегідь викопану лунку. Популярною була гра з м’ячем, яка за своїми правилами нагадувала сучасний футбол: “Травці розділялися на дві команди і ставали на певній відстані одна від одної. Позаду кожної команди проводили граничну межу; команди намагалися ногами перекотити м’яч, стараючись подолати межу суперника.

Про те, що ігри з м’ячем у Київській Русі були популярними, свідчать археологічні знахідки, серед яких значне місце займали шкіряні м’ячі різних розмірів та ваги [5].

Слід відзначити розповсюдженість ігор у шашки та шахи, підтверджену історичними джерелами: “В Київській Русі XI–XIII ст. Шахи стали невід’ємною частиною культури і набули самобутніх рис. Це знайшло відображення в своєрідній шаховій термінології, в майстерності різбляків, в билинному фольклорі, поставивши шахи на високий п’єдестал народної культури” [2].

Своєрідною формою змагальних ігор у Київській Русі були лицарські турніри, запозичені в сусідніх народів і відомі як “руські ігрища”. Перша згадка про лицарські турніри на території Київської Русі належить до 1150 року. Тоді князь Ізяслав святкував свою перемогу й улаштував великий бенкет. Угри, які приїхали в Україну як військова допомога “на арабських конях-скакунах вигравали на Ярославовім дворі, а кияни дивувалися безлічі угрів і воїнській управності їх, і коням їхнім”. Згодом подібні турніри влаштовували й наші князі. Літопис розповідає, що в Галичині князь Василько, брат Данила, на подвір’ї змагався з угорським боярином: “граючи, видобув меча свого на слугу королевого, а той, граючи схопив щита” [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ураховуючи різнобічність впливу, стверджуємо, що народні ігри стали основою розвитку національної системи фізичного виховання, яка постійно вдосконалюється й залежить від багатьох факторів: педагогічних, психологічних, політичних, соціальних, що вимагає подальшого вивчення.

Література

1. Велесова книга / [заг. ред. В. Довгича]. – Індоевропа. – 7503 (1995). – Кн. 4. – 316 с.
2. Деделюк Н. А. Доцільність використання елементів системи фізичного виховання Київської Русі в сучасній українській школі століть / Н. А. Деделюк // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у

- сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – № 1 (5). – С. 10–14.
3. Деделюк Н. А. Зміст фізичного виховання і здорового способу життя у літературних пам’ятках IX–XIV століть / Н. А. Деделюк // Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – Т. 1. – С. 32–36.
 4. Літопис руський / [пер. з давньорус. Л. Є. Махновця : відп. ред. О. В. Мишанич]. – К. : Дніпро, 1989. – 591 с.
 5. Цьось А. В. Розвиток фізичного виховання на території України з найдавніших часів до початку XIX ст. : автореф. дис. д-ра. наук з фіз. вих. та спорту / А. В. Цьось. – Х. : [б. в.], 2005. – 36 с.

Анотації

У статті визначено місце та значення народних ігор в усіх сферах життя середньовічного населення як основи традиційної системи фізичного виховання.

Ключові слова: гра, рух, танець, обряд, традиції, виховання.

Nina Dedeliuk. Narodnye igry kak osnova traditsionnoy sistemy fizicheskogo vospitaniya. В статтє обусловлены место и значение народных игр во всех аспектах жизни населения средневековья как основы традиционной системы физического воспитания.

Ключевые слова: игра, движение, танец, обряд, традиции, воспитание.

Nina Dedeliuk. Folk Games as the Basis of the Traditional System of Physical Education. The importance of folk games in all aspects of Middle Age life is explored in the article as the basis of the traditional system of physical education.

Key words: game, movement, dance, rite, traditions, education.